

MARTIN XAYDEGGER MATNLARIDA FIKR VA TILNING "O'YINI"

Soliyeva Zarina Botirovna

SamDChTI katta o'qituvchisi

zarina.solieva1981@gmail.com.

Annotatsiya: Ushbu maqola "til o'yini" fenomeni va uning davomida yuzaga keladigan matnlarga (falsafiy matnlar) bag'ishlangan. Biz o'rganish ob'ektiga boshqa matnlarni, masalan, badiiy adabiyotni va boshqalarni kiritmaymiz. "Til o'yini" nazariyasini, falsafaning faoliyat yuritishi va rivojlanishida qo'llaniladigan lingvistik usul va vositalarni borliqning umuminsoniy qonunlari, insontafakkuri, ma'no va mazmun olami haqidagi maxsus bilim sifatida tushuntirish iborat.

Kalit so'zlar: Til o'yini, prefix, aqliy-semantik va lingvistik, defis, o'zgarish ohangi, ekzistensial, intonatsiya.

Falsafa tilining mohiyatini izlash yo'llarini belgilashda nemis falsafiy tafakkuri an'anasi ushbu tilni yaratishning o'ziga xos "til o'yini"ga kiritilgan, bu, xususan, M.Xaydeggerga xosdir.

V.A.Podorova M.Xaydeggerning falsafa tilini yaratishdagi o'ziga xos qobiliyatini quyidagicha izohlaydi: "...Bu yerda... imkoniyatini anglash zarurki, M. Xaydegger tilning rivojlanishi, grammatik, morfologik, sintaktik tuzilmalarning ma'lum bir rivojlanishi deb hasoblaydi. Ammo u xuddi organizmning hayoti kabi boshi berk ko'chaga ketayotganga o'xshaydi. Bir fe'lga bir qator old qo'shimchalar kelib, boshqa fe'lga nisbatan bir xil prefikslar qatori hosil bo'lmaydi. M. Xaydegger tilning yaxlit organizmini yaratadi. Cheksiz imkoniyatlar maydoniga ega. Ya'ni, u uchun ideal organik bo'lgan narsa har tomonlama teng, bosqichma-bosqich rivojlanib boruvchi til tanasi - biz uchun, pirovardida, tilning ma'lum cheklovlariga o'rganib qolgan holda, u (bir narsa) kabi ko'rinadi.

"Til o'yini" Martin Xaydegger tomonidan bir vaqtning o'zida ikki darajada amalga oshiriladi: aqliy-semantik va lingvistik. Tabiiyki, tilsiz "fikr o'yini" mumkin emas, lekin asarning ushbu qismida lingvistik xususiyatlarni tahlil qilish yordamchi rol o'ynaydi. Shunday qilib, Xaydegger falsafiy merosining eng mashhur tadqiqotchisi V.A.Podoroga ta'kidlaydiki, Xaydegger matnlarida asosan bitta lingvistik vosita hukmronlik qiladi, uning qo'llanilishi universaldir: grafik va fonetik vositalar bilan tartibga solinadigan bo'linish operatsiyasi, defis va "o'zgarish ohang" dir.

Muallifga murojaat qilib, keling, ushbu lingvistik usullarni ko'rib chiqaylik. Bunday holda, biz Podoroga matnini o'zi izohlamaymiz, balki uni to'liq etkazamiz, chunki Xaydeggerning ishini o'rganayotgan tadqiqotchilar, qoida tariqasida, u bilan "til o'yiniga" kirishadilar. Bu ularning o'z g'oyalarini izohlashni ancha qiyinlashtiradi, chunki ularni ifodalash uchun ular Martin Xaydeggerning aqliy va lingvistik o'yin harakatlariga o'xshash lingvistik usullarga murojaat qilishga majbur bo'lishadi. Keltirilgan iqtibosning aynan mana shu mazmunda yozilgani, menimcha, bizni bu "uzoq" iqtibosni kechirishga majbur qiladi. Keyinchalik, asosan

muallifning taqdimot uslubini hisobga olgan holda, biz Podoroganing Xaydegger matnlarida defis va "ohang o'zgarishi" (WechselderTonart) haqida fikrlarini taqdim etamiz.

1. Defis belgisi. So'zni to'g'ri talaffuz qilish uning ma'nosini borliqning asl manbalariga qaytarish demakdir. Xaydegger tilning ishi haqida "chizish", "yorilish", "kontur" deb tushuniladigan bo'shliqqa asoslanib fikr yuritadi. Xaydeggerning til bilan ishlashning bu qismini defis yordamida aniqlash mumkin. "Kelinglar, - deb yozadi Xaydegger, - til mavzusining izlanayotgan birligini (bo'lim) deb ataymiz. Bu nom bizni tilning o'ziga xosligini aniqroq ko'rib chiqishga chorlaydi. Biz bu so'zni ko'pincha arziyas shaklda devordagi tanaffus sifatida bilamiz. Bo'linish – bu tilning qolipi, ko'rsatishning tuzilishi bo'lib, unda aytilgan narsaga asoslanib, so'zlovchilarning o'rni va nutqi, aytilgan va aytilmagan narsa aniqlanadi." Ammo tabiiy materialning yuzasida qanday iz qoldiriladi? Bu bizning oldimizda turgan ob'ekt yoki narsa ekanligini taxmin qiladigan sirtning o'ziga xos tuzilishini tashkil qilmaydimi?

M. Xaydegger matnlarida defis qo'yish, agar biz Xaydeggerni tushunmoqchi bo'lsak, uni e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydigan tekstura hosil qiladi. Bu tekstura landshaft, ya'ni yer yuzasining burmalari, kesilishi, ko'tarilishi, landshaftning metafizikasi bilan haddan tashqari yuklangan. Ammo tilning o'zi, uning landshaft rasmini ochish qobiliyati havoda osilgan emas. Tilning o'ziga xos ekzistensial asoslarini ko'rsatish, agar tilning namoyon bo'ladigan xususiyatlari bizni uning landshaft tuzilishiga ishora qilsagina mumkin. Ammo tilning landshaft tuzilishi – bu yo'lning o'tishi va eskizlari. Yo'l (Weg) - bu "adashib ketmaslik" uchun o'tish joyining sirtini belgilash uchun zarur bo'lgan harakat. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, chiziqcha qo'yilgan harf bizga tilning landshaftdagi harakatining o'ziga xos imkoniyatlarini yetkazishi kerak.

Masalan, sein so'zini qanday yozasiz? Fe'l bog'lovchi ma'nosini anglatuvchi va ayni paytda mavjud bo'lgan hamma narsaning nomi bo'lgan so'z. Xaydegger ham sein so'zini borliq nuriga olib chiqish uchun o'z imkoniyatlarini izlaydi, shuning uchun uning ma'nosini tashkil etuvchi hech narsani yo'qotmaslik uchun bog'laydi. Sein so'zini yozamizmi? Ammo, agar borliqning o'zini ko'rish sohasida mavjud bo'lgan sein so'zi bilan bog'lab bo'lmasa, buni qanday qilish mumkin? Borliqni butun semantic mazmuni bo'yicha sein so'zining tovush va grafik tasviri bilan bog'lab bo'lmaydi, uning "o'ylab bo'lmaydiganligi" tarjima qilib bo'lmaydi. Biroq, borliqni aks ettiruvchi matnlar yaratilgan va shuning uchun borliq belgisi sifatida sein so'zini yozib qo'yish kerak. Boshqacha qilib aytganda, M. Xaydegger sein so'zi bilan borliq o'rtasida borliq o'zining noyob ma'nosini yo'qotmagan holda yozuv masalasida namoyon bo'lishi uchun uni bartaraf etish lozim bo'lgan bo'shliq borligini to'liq anglaydi. M. Xaydegger falsafiy yozuvga grafik kesish protsedurasini kiritish orqali bu bo'shliqni bartaraf etadi, buning natijasida sein so'zini ekzistensial o'lchovga tarjima qilish operatsiyasi amalga oshiriladi. Har bir so'z o'zining o'chirilgan ma'nosini unda dunyo tomonlari o'yinining chiqarilishi tufayli ochib beradi.

1. *Ohang o'zgarishi.* Bo'linish operatsiyasining yana bir tomoni bor: "ohang o'zgarishi" birinчисidan ajralmas, biz defisli yozuv deb belgilaganmiz. Yo'lni chizish va unga ergashish ayni paytda nutqiy asarningq urilishidir. Til so'z bilan artikulyatsion ishda shakllanish yo'lidan o'tib, o'ziga keladi. So'z to'g'ri talaffuz qilinishi kerak va buning uchun intonatsiya belgilari mavjud (grafik chiziq bilan belgilanadi). Tinglash jarayonining ideal modeli sifatida

Xaydeggerning “Etarli sabab qonuni” risolasini olish mumkin. Ohangning o'zgarishiga olib keladigan qizg'in tinglash mavzusi Leybnitsning G'arb ratsional metafizikasining universal qonunining versiyasi bo'lib chiqadi, u lotincha kuzatuv qog'ozida o'qiydi: Nihil estsineratione, nemisanalogi: Nichtsistohne Grund (Hech narsa sababsiz sodir bo'lmaydi). Xaydeggerning fikricha, lotin kalava qog'ozida bizdan qadimgi yunonlar tafakkuri tomonidan o'rnatilgan qonunning asl ma'nosini yashiradi va uni tinglash va uning asl asosini izlash orqali qayta qurish mumkin. To'g'ri talaffuz ohangning o'zgarishiga, intonatsiya gapning to'g'ri ohangiga o'xshaydi. Shunday qilib, qonun o'zining ruhiy mazmunini borliqning ta'rifi bilan bog'laydi, lekin borliq emas, yoki borliq borliqdan o'ylanadi; bunday intonatsiya bizni nima va nimaga asoslanib mavjud degan savolga javobga olib kelmaydi.

M.Xaydegger uchun fikrlash gapirishdir. Demak, Xaydeggerning falsafalash uslubi asos bo'lgan asosiy kommunikativ talab: “Barcha yashirin ko‘rinishda namoyon bo‘lishi uchun tinglovchi o‘zini uning eshitiladigan tasviri kuchiga bemaol taslim qilishi kerak”. O'qish uchun emas, balki tinglash - bu Xaydegger matnlarini o'qishda qat'iy rioya qilinishi kerak bo'lgan talab. O'quvchi uchun bunday talab "til o'yiniga" qo'shilish buyrug'iga o'xshaydi, bu qoidalar Xaydegger tomonidan yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Antz V. Xaydeggerning an'ana va Martin Xaydegger falsafasi va zamonaviylik bilan muloqoti. - M.: Nauka, 1991. - B. 53 – 61
2. Gasparov B.M. Lingvistik borliq tilshunosligi. Til. Xotira. Rasm. M., 1996 yil.
3. Polorova V.A. Erektio. M.Xaydeggerning til geologiyasi va falsafasi // Martin Xaydegger falsafasi va zamonaviylik. - M: Fan, 1991. - B. 102 -120
4. Xaydegger M. Metafizikaning asosiy tushunchalari va falsafa masalalari. 1989N9.-C. 147-168
5. Socio-philosophical aspects of M. Heidegger fundamental ontology SZ Botirovna - Zien Journal of Social Sciences and Humanities, 2023